

ՅՈՒՆԻՆ ՄԱՅՐ

Ա

Իր տէրը անունը Թիւրք դրած էր:

Նիհաւ, դեղնագոյն, տխուր, ցած ոտքերով և սրածայր ցոռկով անասուն մըն էր. գէշ կտրուած ու շարունակ արիւնոտ աւանջներ ունէր և քոսոտ պոչ մը որ հարցանիշի մը նըման կը կանգնէր յետոյքին վրայ:

Ամառը Թիւրքը դաշտ կ'երթար, կովերը կը պահպանէր, ճամբաներուն երկայնքը՝ կը հաչէր կառքերու և անցորդներու ետեւէն, և ասոր փոխարէն ոտքի և քարի հարուածներ կը ստանար: Իր մեծ ուրախութիւնն էր, նորաբոյս յուռոյտով գորգուած ցորենադաշտին մէջ նապաստակ մը գտնել, որ առջեւն վազէր՝ մացառներու, ջրմուղներու, առուակներու և փոսերու մէջէն և հալածել ան մեծ ոստումներ ընելով և խօլ վազքով, ուրկէ կը դառնար շնչասպառ, հեալով, լեզուն կախ և քրտնաթոր:

Ձմեռը երբ արջառները ախոռէն դուրս չէին ելլել, ընդարձացած իրենց տաք խշտիքին վրայ, Թիւրք կը մնար յատակը փրցուած և առանց յարդի ողբալի տակառի մը մէջ, որ իր բոյնն էր, ուր անոր խորքը կ'որցած՝ ամբողջ օրը կը քնէր և կամ կը բերւումէր: Աղտոտ ջուրով և ճարպով պատրաստուած գարշահոտ ճաշ մը կ'ընէր, որ իր առջև կը դնէին առաւօտները կոտրտած հողէ ամանի մը մէջ: Ամեն անգամոր իրեն անծանօթ մէկը մտնէր ագարակին բակը, մէկ ոստումով կը ցատէր այնքան հեռու որքան իր շղթային երկարութիւնը կը ներէր, և ոռնալով իր աղաւները ցոյց կուտար:

Նաև իր տիրոջը կ'ընկերանար, երբ ան տօնավաճառները կ'երթար՝ հորթ մը ծախելու, խոզ մը գնելու և կամ քաղաքին պանդոկները այցելելու:

Թիւրք համակերպած իր բախտին, հաւատարիմ և թշուառ էր՝ ինչպէս բոլոր շուները:

Բ

Օր մը, ուշ ատեն, երբ հեռաւոր տօնավաճառէ մը կը դառնար իր տիրոջը հետ, յանկարծ կորսնցուց ան, որ մտած էր գիւղին գինետուններէն մէկը: Մինչ մարդը օղի կը խմէր, շունը սկսաւ թափառել շրջակաները. աղտեղութեան դէղերը անյագօրէն կը խառնէր՝ ոսկոր մը և կամ անոր պէս համադամ մը գտնելու համար: Ու երբ իր փախուստին նկատմամբ ամօթահար և ստանալիք հարուածներու համար քամակը պատրաստ բռնած՝ գինետուն մտաւ, երկու կէս գինով գիւղացիներ միայն գտաւ հոն, երկուքն ալ իրեն անծանօթ, որոնք ոտքի հարուածներով դուրս քշեցին զինքը: Թիւրք հեռացաւ:

Գիւղէն վեց ճամբաներ կը ձգուէին. ատոնցմէ հինգը ընտրէր: Խեղճ շունը նախ շատ շփոթեցաւ. ակնջ դրաւ՝ կարծես հովին մէջ լսելու համար ծանօթ ու ընտանի քայլի մը աղմուկը. հոտըրաց գետինը՝ կարծես գտնելու համար հետքի մը դեռ տաք հոտը: Յետոյ երկու պզտիկ հառաչանք արձակելով՝ շտապով մեկնեցաւ: Բայց քիչ մը ետքը կանգ առաւ, անհանգիստ և դողահար: Ու նորէն սկսաւ քալել, քովընդի, դգոյշ և գլուխը կախ: Մեծ ուղիին վրայ իյնող կողմնակի ճամբաներուն մէջ կը մտնէր՝ քանի մը մէթը միայն յառաջանալով, փոսերուն երկայնքը փռուած գինոջները կը հոտըրտար, կրկին ու կրկին կը դառնար և շրջաններ կ'ընէր, քննելով ամենափոքրը ծառատունկը և ամենափոքր թաւուտը:

Մութը կը կոխէր. ճամբուն երկու կողմը տածուող դաշտերը ծածկուած էին մանիշակագոյն ստուերով: Մինչ լուսինը կ'ելլէր, կը բարձրանար հարթ և անամպ երկնքին երեսը, Թիւրք նստաւ յետոյքին վրայ, վիզը երկարեց, և գլուխը վեր դէպի լուսինը՝ երկար, երկար ոռնաց իր կորսնցուցած տիրոջը ետեւէն:

— Հուհւ, հուհւ, հուհւ:

Մեծ լուսթիւն մը կը տարածուէր ամեն կողմ:

— Հուհւ, հուհւ, հուհւ:

Խեղճ կենդանիին հեծկլտանքներուն միայն մօտակայ ագարակին շուները պատասխանեցին՝ գիշերուան մութին մէջ:

Լուսինը կը բարձրանար միշտ պայծառ և դիւթիչ, ու շանը ստուերը կ'երկարէր սպիտակ ճամբուն վրայ:

Գ

Նօտար պր. Պէռնար լուսածագին տունէն դուրս կ'ելլէր

և կը պատրաստուէր իր սովորական պտոյտն ընել: Ամբողջովին սև էր հադնուած, ինչպէս վայել է նօտարի մը: Բայց որովհետև ամառուան տաք օրերն էին, պր. Պէռնար յարմար դառած էր գուարթացնել իր խիստ կերպարանքը սպիտակ հովանոցով մը: Ամեն բան քունի մէջ էր պզտիկ քաղաքին մէջ. հազիւ թէ քանի մը գինեատուներ սկսած էին բանալ իրենց դռները ու քանի մը բանուորներ՝ բրիչը ուսերնին գործի կ'երթային ծանր քայլերով:

—Միշտ կանուխ ոտքի վրայ էք, պարոն Պէռնար, ըսաւ անոնցմէ մէկը, յարգանքով բարեկեղով:

Պր. Պէռնար հպարտ մարդ չէր և պատասխան մը տալու վրայ էր, երբ նկատեց շուն մը, այնքան նիհար, ախուր, ցեխոտած ու շատ յոգնած երևոյթով, որ Պր. Պէռնար բնագրաբար ապաստանեցաւ ծառի մը ետև: Այս շունը թիւրքն էր, խեղճ, ողբալի թիւրքը:

—Օհ, ճի, ըսաւ ինքնիրեն Պր. Պէռնար, անս շուն մը որ չեմ ճանչնար. ճի, ճի:

Փոքր քաղաքներուն մէջ բոլոր շունները ծանօթ են, ինչպէս ծանօթ են բոլոր բնակիչները. դուրսէն եկած շան մը երևումը այնքան կարևոր, այնքան շփոթեցնող դէպք մըն է, որ քան օտարականի մը երևումը:

Շունը անցաւ առանց կանգ առնելու փողոցին մէջ տեղը բարձրացող աղբիւրին առջև:

—Օհ, ճի, ըսաւ, Պր. Պէռնար, այս շունը, որ ես չեմ ճանչնար, կանգ չառնէր աղբիւրին մօտ: Օհ, ճի, այս շունը կատղած է, ապահովապէս կատղած է:

Դողահար՝ վերցուց գետնէն մեծ քար մը: Շունը կը յառաջանար, գլխիկոր, փոքրիկ և արագ քայլերով:

—Օհ, ճի, պոռաց պր. Պէռնար՝ բոլորովին ղօգունած. բերանը փրփուր կը տեսնեմ: Օհ, ճի, օգնութիւն... փրփուր... օգնութիւն...

Եւ ծառը իրեն պատնէշ ընելով՝ նետեց քարը որ շանը չդիպաւ: Խեղճ անասունը նայեցաւ նօտարին իր անուշ աչքերով. ճամբան փոխեց ու հեռացաւ:

Դ

Կատղած շան մը յիմարացնող լուրը վայրկեանի մը մէջ փոքրիկ քաղաքը արթնցուց: Դեռևս քունէն ուռած դէմքեր երևցան պատուհանները: Դիշերանոցով մարդիկ, բաճկոնով և գիշերուան գտակով կիներ՝ զրգոռած խումբեր կազմեցին՝

դուռներու սեմերուն վրայ: Ամենէն աներկիւղները կը զինուէին կրեքժանիներով, ցիցերով, բահերով, յոտոցներով և հողասատրերով. ատաղձագործը կը սպառնար իր քերիչով, մըսավաճառը՝ իր կտրոցով. կարճահասակ կաղ ու լպիւրջ ծիծաղով կօշկակարն ալ, որ թերթերով հրատարակուած վէպերու մոլի ընթերցող զին էր, դարհուրելի և նրբացած տանջանքներ կ'առաջարկէր:

—Ո՞ւր է շունը, ո՞ւր է:

Մինչդեռ փոքր քաղաքը ինքնապաշտպանողական վիճակի մէջ կը դրուէր ու բաշխութիւնները կը բռնկէին, պր. Պէռնար գնացեր քաղաքապետը արթնցուցեր էր ու անոր կը պատմէր սարսափելի խտուածիւնը:

—Բերանը լորձուներով լեցուն՝ վրաս նետուեցաւ, պարոն քաղաքապետ. քիչ մնաց պիտի խածնէր իս, պարոն քաղաքապետ, կը պոռար պր. Պէռնար, աղբիւրը և փորը շօշափելով: Օհ, ճհ, կեանքիս մէջ կատղած շատ շուններ տեսեր եմ, պարոն քաղաքապետ, բայց երբէք այդ շունէն աւելի կատղածը, աւելի կատղածը, աւելի սոսկալին չեմ տեսած. ճհ, ճհ:

Քաղաքապետը իր պաշտօնին արժանավայել դիրք մը բռնեց, բայց միևնոյն ատեն շատ վարանոտ՝ կը շարժէր գլուխը և կը խորհրդածէր:

—Ծանրակշիւ, շատ ծանրակշիւ դէպք, կը փափսար, բայց ապահով էք, որ այդ աստիճան կատղած է:

—Կատղածն ալ խօսք է, աղաղակեց պր. Պէռնար՝ զայրացած, տեսնելու էիք զինքը՝ փրփուրը բերնին, աչքերը արիւնով լեցուն, մազերը ցցուած: Այլևս շուն չէր, վազը մըն էր, վազը մը, վազը մը:

Յետոյ, հանդիսաւոր կերպով, քաղաքապետին նայեցաւ ու դանդաղօրէն ըսաւ.

—Մտիկ ըրէք. քաղաքականութեան հարց չկայ այստեղ, պարոն քաղաքապետ. խնդիրը բնակիչներուն կեանքի փրկութեանը մասին է, այո, քաղաքացիներուն պաշտպանութեանը, փրկութեանը մասին: Եթէ ձեր վրայ ծանրացող պատասխանատուութիւններէն խուսափել ուզէք, եթէ անմիջապէս վճռական կարգադրութիւններ չընէք, ետքէն պիտի զղջաք, պարոն քաղաքապետ. այդ բանը ձեզ ըսողը ես եմ, ես, նստար Պէռնարը:

Պր. Պէռնար ընդդիմադիր արմատական կուսակցութեան պետն էր ու քաղաքապետին թշնամին: Այլևս երկար չվարանեցաւ քաղաքապետը, ու դաշտային պահակը կանչել տուաւ:

Ե

Թիւրք հրապարակը տեղ մը ապաստանած ու հանդարտօրէն երկնցած էր, և ոչոք չէր համարձակեր մօտենալ իրեն: Ոչխարի ոսկոր մը կը կրծէր, որը բռնած էր իր երկու խաչաձևած թաթերուն մէջ:

Դաշտային պահակը, զինուած հրացանով մը, որը քաղաքապետը իրեն յանձնած էր, ետևը անազին բազմութիւն մը ձգած, յառաջացաւ և շունէն տասը քայլ հեռաւորութեան վրայ կեցաւ:

Քաղաքապետը, որ քաղաքատան պատշղամէն Պր. Պէռնարի հետ կը դիտէր այս տեսարանը, ինքզինքը չկրցաւ զնայել և ըսաւ. «սակայն կ'ուտէ», միևնոյն ձայնով, որ պէտք է ունեցած ըլլայ Գալիլէն իր նշանաւոր խօսքն արտասանելու պահուն:

—Այո, կ'ուտէ... զարհուրելի, նենգամիտ կենդանին, պատասխանեց Պր. Պէռնար, ու խօսքը դաշտային պահակին ուղղելով՝ հրամայեց.

—Մի մօտենար, անխոհմ:

Բոպէն հանդիսաւոր էր:

Դաշտային պահակը՝ քէփին մինչև ականջները իջեցուցած, շապիկին թեւերը սօթած, հերոսական տենդէ կենդանացած դէմքով, պատրաստուեցաւ հրացանը քաշելու:

—Մի շտապեր, ըսաւ մէկը:

—Հարուածը չվրիպեցնես, ըսաւ ուրիշ մը:

—Գլխուն նշան առ:

—Կողին և վիզին մեջտեղը չխփես:

—Ուշադրութիւն, պոռաց դաշտային պահակը, և զինքը նեղող քէփին բուն շարժումով մը նետեց ետևը՝ փոշիներուն մէջ. ուշադրութիւն:

Ու նշան առաւ շանը, խեղճ, ողբալի շանը, որ ոսկորը բերնէն թողած՝ ամբողին կը նայէր իր անուշ և երկչոտ աչքերով և հեռու էր հասկանալէ, թէ այս ամենքը ինչ կ'ուզէին իրմէ: Ընդհանուր լռութիւն մը յաջորդեց ժողովին. պայթիւնը չսկսելու համար կիները իրենց ականջները կը փակէին. մարդիկ աչքերնին կը քթթէին, ու ամենքը քով քովի կը սեղմուէին: Տարօրինակ ու սարսափելի բանի մը սպասման մէջ՝ ամբողը անձկութենէն կը հեար:

Դաշտային պահակը դեռ նշան կ'առնէր:

Պան, պան:

Ու միևնույն ատեն ցաւի կսկծեցնող և երկար աղաղակ մը, ոռնում մը բարձրացաւ, որ ամբողջ քաղաքը լեցուց: Տեղէն ելաւ շունը, և երեք թաթերուն վրայ կաղալով փախաւ, ետեւէն արիւնի փոքր կաթիլներ հոսեցնելով:

Եւ մինչ շունը կը փախէր, դաշտային պահակը իր հրացանին կը նայէր զարմացած. ամբոխը՝ ապշած՝ դաշտային պահակին կը նայէր. իսկ քաղաքապետն ալ՝ բերանարաց՝ կը նայէր սարսափահար և ցասմնալից պր. Պէոնարին:

2

Թիւրք՝ արիւնթաթախ, ամբողջ օրը վազեց, վազեց ճամբաներու, դաշտերու, գիւղերու մէջէն, երեք թաթերուն վրայ ցաւազինօրէն պարհիլով: Երբեմն կանգ կ'առնէր լզելու համար իր վէրքը, ու յետոյ նորէն ճամբայ կ'ելլէր սայթաքելով: Աչքերը դաժան էին, մազերը՝ ցցուած, ու բերնէն կարմիր լորձունք մը կը հոսէր: Բայց ամեն տեղ, լուրը, կատղած շան սարսափեցնող լուրը իրմէն լսեալ կը հասնէր: Գիւղերը կը զինուէին, ագարակներէն մանգաղներ կը բարձրանային ամեն տեղ քարի, գաւազանի, հրացանի հարուածներ: Իր մարմինը ողջ և կտրտուած մսի ահուելի վէրք մըն է, ուրկէ արիւն կը կաթկթէ ճամբաներու փողիներուն վրայ, և խոտը կը կարմրեցնէ, առուակները կը գունաւորէ: Ու կը փախի, կը փախի շարունակ, քարերու, հողակոյտերու, թուփերու զարնուելով և անընդհատ մահուան ճիչերէ հալածուելով:

Իրիկուան կողմ, մտաւ դաշտ մը բարձր ու հասած ցորենի, որուն աղուոր ոսկի հասկերը սիւքէն մեղմօրէն կը տատանէին: Հեւալով, անդամները փայտացած, ոգեսպառ ինկաւ կապաններէ անկողնի մը վրայ. ու մինչ կաքաւները զուարթօրէն կը կրկնէին, մինչ ծղրիւղ կ'երգէր, նիրհող քնութեան շշուկներուն մէջ, շունը, առանց հեծիւն մը արձակելու, մեռաւ, կոչելով խեղճ շուներու հոգին, որ կը քնանան պայծառ և դիւթիչ լուսինն մէջ:

Թարգմ. ԱՏՈՄ ՇԱՀԷՆԻ

ՕԳԹԱՎ ՄԻՐՅՈ